

УДК 316.774:351.863:664

Скопенко Н.С.*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту
Національного університету харчових технологій***Іванюта Т.М.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри прикладної економіки
Національного університету харчових технологій***СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА:
ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ЗА ОКРЕМИМИ ТИПАМИ, ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК
ІЗ ЗОВНІШНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ, ІНФОРМАЦІЙНІ КАНАЛИ ТА ПОТОКИ****SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY: PROCESS OF FORMATION
BY CERTAIN TYPES, RELATIONSHIP WITH THE ENVIRONMENT,
INFORMATION CHANNELS AND STREAMINGS****АНОТАЦІЯ**

Стаття присвячена процесу формування системи економічної безпеки підприємства на основі виокремлення рівнів централізації виконання функцій. Показано взаємозв'язки системи економічної безпеки підприємства із зовнішнім середовищем. Визначені основні канали і потоки інформації при побудові різних типів системи економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: безпека, підприємство, система економічної безпеки підприємства, інформація, інформаційні канали та потоки.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена процессу формирования системы экономической безопасности предприятия на основе выделения уровней централизации выполнения функций. Показаны взаимосвязи системы экономической безопасности предприятия с внешней средой. Определены основные каналы и потоки информации при формировании разных типов системы экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: безопасность, предприятие, система экономической безопасности предприятия, информация, информационные каналы и потоки.

ANNOTATION

This paper is devoted to the process of forming the system of economic security through isolation levels centralizing of the functions. The relations of a system of economic security with environment are shown. The main channels of information flow and the construction of different system types of economic security are identified.

Keywords: security, enterprise, system of economic security on enterprise, information, information channels and streams.

Постановка проблеми. Ефективність діяльності сучасного підприємства, його конкурентоспроможність та здатність вистояти в кризових ситуаціях безпосередньо залежать від вчасного виявлення та успішного реагування на потенційні та наявні зміни у роботі підприємства та зовнішньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільшу увагу питанням економічної безпеки підприємства приділяють В.Є. Духов, А.І. Доронін, А.А. Чернявський, Г.А. Андрощук, П.П. Крайнев, Г.К. Нікіфоров, О.А. Грунін та С.О. Грунін, В.І. Ярочкін, І.М. Кузнецов, Ю.С. Погорелов та інші [1-10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сучасному етапі про-

блема створення системи економічної безпеки (СЕБ) вимагає більш детальних теоретичних розробок та практичних рекомендацій.

Формування цілей статті. Саме правильно побудована система економічної безпеки з потужними інформаційними забезпеченнями та налагодженими інформаційними каналами та потоками дозволить знизити вплив загроз та використати наявні можливості в діяльності будь-якого господарюючого суб'єкта.

Виклад основного матеріалу. Залежно від централізації виконання функцій можливі три типи системи економічної безпеки підприємства: централізована система (ЦС), децентралізована система (ДС) та змішана (ЗС).

Централізована система економічної безпеки передбачає створення окремого підрозділу, на який покладено завдання збирання й аналізу інформації, виявлення небезпек, загроз та можливостей, відпрацювання оптимальних управлінських рішень, інформаційне забезпечення усіх сфер діяльності підприємства, фізичний та технічний захист тощо.

Створення такого підрозділу має проходити за такими стадіями (табл. 1).

При децентралізованій системі економічної безпеки певні функції та етапи роботи покладаються на окремих працівників, робота яких пов'язана з відповідними напрямками. При цьому остаточний аналіз, прогнозування, узгодження та прийняття рішень можуть здійснюватися керівництвом підприємства, або аналіз, прогнозування та відпрацювання рекомендацій також можуть здійснюватися визначеними працівниками-фахівцями, а керівництво здійснює лише прийняття рішень (залежно від наявної кількості персоналу, його завантаженості та кваліфікації).

На нашу думку, така система найкраще працюватиме на невеликих підприємствах, що мають значні фінансові обмеження, обслуговують невеликий сегмент ринку (місцевого значення), невисоку ризикованість бізнесу та невелику чисельність персоналу.

Формування децентралізованої системи економічної безпеки має проходити за визначеними стадіями (табл. 1).

Змішану систему економічної безпеки ми пропонуємо запроваджувати лише на великих підприємствах, а особливо на тих, що мають відокремлені структурні підрозділи, зокрема: дочірні підприємства, філії, представництва, окремі великі підрозділи інфраструктури. Така система, на нашу думку, також буде ефективною на різного виду об'єднаннях (асоціації, корпорації, консорціуми, концерни тощо).

Змішана система вимагає значних обсягів фінансування, великої кількості задіяного персоналу та складних комунікаційних зв'язків, тому формування такої систем має здійсню-

ватися у дві фази. Протягом першої фази відбувається формування підрозділу економічної безпеки, що координує діяльність всього підприємства в цілому. Протягом другої фази відбувається формування системи економічної безпеки підрозділів, філій представництв, дочірніх підприємств тощо.

Ми вважаємо, що при змішаній системі економічної безпеки основні функції мають виконуватися підрозділом економічної безпеки, що має свою складну і розгалужену структуру. А деякі функції зі збирання інформації, первинної обробки, аналізу та виявлення загроз і можливостей, а також при можливості, реагування на них має виконуватись спеціалістами на місцях, особливо на відокремлених підрозді-

Таблиця 1

Процес формування системи економічної безпеки за окремими типами

№	Етап	Сутність етапу (стадії)	Порядок реалізації за типом СЕБ		
			ЦС	ДС	ЗС
Перша фаза					
1	Плановий	економічне обґрунтування необхідності формування системи економічної безпеки	1	1	1
		виявлення необхідності створення підрозділу економічної безпеки	2	–	2
		виявлення необхідності формування децентралізованої системи економічної безпеки	–	2	–
		визначення структури підрозділу економічної безпеки, що відповідатиме вимогам підприємства	3	–	3
2	Фінансово-правовий	розроблення положення про підрозділ економічної безпеки як офіційного наказу по підприємству	4	–	4
		розроблення положення про систему економічної безпеки як офіційного наказу по підприємству	–	3	–
		визначення обсягу фінансування створення підрозділу, матеріально-технічного забезпечення тощо	5	–	5
		визначення необхідного обсягу фінансування для здійснення додаткових функцій спеціалістами на місцях	–	4	–
3	Організаційний	безпосередньо організація підрозділу економічної безпеки (підбір персоналу, його навчання, визначення обов'язків, надання повноважень та відповідальності тощо)	6	–	6
		безпосередньо організація системи економічної безпеки (визначення фахівців, на яких будуть покладені додатково функції з економічної безпеки, їх навчання при необхідності, визначення обов'язків, надання повноважень та відповідальності тощо)	–	5	–
		розроблення правил, процедур, методів роботи, звітності, необхідної документації, інструкцій, положень, пам'яток, комунікаційних зв'язків, системи допуску та доступу тощо	7	6	7
Друга фаза					
4	Плановий	обґрунтування необхідності залучення до роботи підрозділу економічної безпеки спеціалістів у конкретних відділах та підрозділах підприємства, що дасть змогу отримувати більш повну інформацію, вчасно виявити наявні або потенційні зміни в роботі та зекономити кошти	–	–	8
5	Фінансово-правовий	визначення необхідного обсягу фінансування для здійснення додаткових функцій спеціалістами на місцях	–	–	9
6	Організаційний	безпосередньо організація системи економічної безпеки у підрозділах (підбір персоналу, його навчання, визначення обов'язків, надання повноважень та відповідальності, визначення комунікаційних зв'язків, визначення рівнів допуску та доступу тощо)	–	–	10

Джерело: авторська розробка

лах, дочірніх підприємствах, філіях тощо. Але вся робота повинна координуватися підрозділом економічної безпеки.

Рис. 1. Взаємозв'язок системи економічної безпеки підприємства харчової промисловості із середовищем його функціонування

Джерело: авторська розробка

Умовні позначення: \longleftrightarrow інформаційні потоки

При формуванні змішаної системи економічної безпеки необхідно проходити стадії, що наведено у таблиці 1.

Для визначення типу системи економічної безпеки на кожному окремому підприємстві враховується організаційна структура (1), масштаби діяльності (2), ступінь охоплення ринку (3), національна належність капіталу (4), використання інноваційних розробок (5), ризикованість бізнесу (6), необхідний обсяг інформації (7).

Враховуючи зазначені фактори, для окремих підприємств харчової промисловості рекомендовано такі типи системи економічної безпеки (табл. 2).

Як показують проведені дослідження та здійснений розподіл, згідно із запропонованими факторами, у харчовій промисловості на переважній більшості підприємств доцільно формувати змішану систему економічної безпеки. Це пояснюється у першу чергу розгалуженою структурою багатьох підприємств (зокрема, наявності декількох цехів, виробничих площадок, або декількох підприємств в складі групи), а також широким асортиментом продукції, а отже і необхідністю в значному обсязі інформації для прийняття рішень та ефективної діяльності. Така ситуація характерна для вітчизняних підприємств харчової промисловості на сучасному етапі, оскільки нині активно відбуваються процеси злиття та поглинання як всередині країни, так і зарубіжними компаніями.

У загальному вигляді система економічної безпеки, її взаємозв'язки із зовнішнім та внутрішнім середовищем наведені на рисунку 1.

Функціонування системи передбачає пошук та аналіз інформації, виявлення небезпек та можливостей, пошук оптимальних шляхів реагування та захист об'єктів. Уся ця робота пов'язана з постійними значними інформаційними потоками.

Таблиця 2

Визначення типу СЕБ для окремих підприємств харчової промисловості

Фактор обґрунтування типу СЕБ	Підприємства									
	ПАТ «ВБД Україна»	ПАТ «Галактон»	ПАТ «Комбінат «Придніпровський»	АТ «ВО «КОНТ»	ПАТ «Полтава-кондитер»	ПАТ «ККФ «Рошен»	ПАТ «Оболонь»	ПРАТ «ЄЗБН «Росинка»	ПАТ «ПБК «Славутич»	
1	ЗС	ЦС	ЗС	ЗС	ЗС	ЦС	ЗС	ДС	ЗС	
2	ЦС	ДС	ЦС	ЗС	ЗС	ЗС	ЗС	ДС	ЦС	
3	ЗС	ЦС	ДС	ЦС	ЗС	ДС	ДС	ЦС	ЗС	
4	ЗС	ЦС	ЗС	ЗС	ЗС	ЗС	ЗС	ДС	ЗС	
5	ЦС	ЦС	ЦС	ЦС	ЦС	ЦС	ЦС	ДС	ЦС	
6	ЦС	ЦС	ЦС	ЦС	ЦС	ЦС	ЦС	ДС	ЗС	
7	ЗС	ДС	ЦС	ЗС	ЦС	ЦС	ЗС	ДС	ЗС	
Пропонований тип СЕБ	ЗС	ЦС	ЦС	ЗС	ЗС	ЦС	ЗС	ДС	ЗС	

Джерело: авторська розробка

Із зовнішнього середовища має надходити інформація, що стосується:

- тенденцій на міжнародному та вітчизняному ринках;
- конкурентів наявних та потенційних;
- партнерів, постачальників наявних та потенційних;
- державної політики (податки, митна політика, законодавчі акти, нормативи, стандарти тощо);
- споживачів, їх уподобань, купівельної спроможності;
- оточуючого природного середовища (кліматичні умови, екологічна ситуація);
- консультацій спеціалістів різного напрямку.

У зовнішнє середовище від системи економічної безпеки надходять запити стосовно необхідної інформації, а також дані про дане підприємство шляхом здійснення діяльності, реклами, звітності, ЗМІ тощо.

Всередині підприємства з усіх відділів надходить інформація щодо:

- поточної роботи;
- здійснених та запланованих операцій, процесів;
- змін у роботі, наявних і потенційних;
- виявлених можливостей та загроз;
- запитів про можливі шляхи вирішення окремих проблем та прийняття рішень в межах повноважень цих відділів;
- виконання прийнятих рішень та подолання визначених проблем.

Від керівництва підприємства до системи економічної безпеки надходять запити щодо стратегії і тактики діяльності підприємства, обґрунтування прийняття та прогнозування наслідків того чи іншого управлінського рішення, визначення величини та нейтралізації ризиків, а також рішення щодо забезпечення безпеки.

Від системи економічної безпеки до внутрішнього середовища підприємства надходять:

- рекомендації щодо прийняття рішень;
- рішення щодо запобігання небезпекам та загрозам;
- рекомендації щодо використання виявлених можливостей;
- рішення щодо фізичної та технічної охорони об'єктів підприємства;
- консультації з різних питань діяльності підприємства та його персоналу.

Отже, зв'язок системи економічної безпеки із зовнішнім та внутрішнім середовищем забезпечується існуванням великої кількості інформаційних каналів.

При побудові централізованої системи економічної безпеки на підприємствах харчової промисловості мають існувати такі інформаційні канали та потоки:

- підрозділ економічної безпеки здійснює запити до цехів, підрозділів, відділів, окремих осіб на отримання інформації необхідної для виявлення змін в роботі підприємства, визна-

чення загроз та можливостей та відпрацювання рекомендацій;

- цехи, підрозділи, відділи та окремі особи надають необхідну для роботи підрозділу економічної безпеки інформацію та звіти про поточну роботу і виконання рішень;

- підрозділ економічної безпеки, на основі проаналізованої інформації передає цехам, підрозділам, відділам та окремим особам рекомендації та рішення, що стосуються їхньої поточної діяльності;

- із зовнішнього середовища підрозділ економічної безпеки на запити отримує інформацію, що стосується тенденцій на ринку продукції та сировини, змін у законодавстві, курсах валют, уподобаннях споживачів тощо;

- результати аналізу, виявлені тенденції, зроблені прогнози та відпрацьовані варіанти рішень направляються для остаточного прийняття рішення до керівництва;

- прийняті рішення та узгоджені рекомендації для виконання направляються до підрозділів, цехів, відділів та окремих осіб;

- окрім того, керівництво може направляти запити до підрозділу економічної безпеки для отримання додаткової інформації щодо окремих питань, аналізу ризиків, та відпрацювання оптимальних варіантів реагування на певні події;

- підрозділ економічної безпеки направляє керівництву звіти про результати своєї роботи.

При формуванні децентралізованої системи економічної безпеки, як вже зазначалося, можливі варіанти:

а) збирання інформації, її докладний аналіз та відпрацювання рекомендацій здійснюється працівником кожного підрозділу підприємства, на якого покладені функції забезпечення безпеки;

б) збирання інформації, її попередній аналіз здійснюється працівником підрозділу, а глибокий аналіз, виявлення тенденцій, розроблення рекомендацій та відпрацюванні оптимальних варіантів рішень здійснюється топ-менеджерами та керівництвом підприємства.

Основними інформаційними каналами та потоками у першому варіанті (А) є:

- спеціаліст, на якого покладені певні функції забезпечення економічної безпеки, направляє запити на отримання необхідної інформації до відповідних цехів, відділів, дільниць, окремих осіб та отримує відповіді;

- додаткову інформацію спеціаліст отримує на свій запит із зовнішнього середовища;

- відпрацьовані рекомендації спеціаліст передає до керівництва для остаточного узгодження та прийняття рішення;

- для прийняття остаточного рішення топ-менеджери можуть направляти додаткові запити до зовнішнього та внутрішнього середовища та отримувати інформацію, що підтвердить правильність запропонованих дій або внесе корективи в остаточне рішення;

- прийняті рішення направляються на виконання підрозділам цехам відділам та окремим особам.

Основними інформаційними каналами та потоками при другому варіанті (Б) є:

- спеціаліст, на якого покладені певні функції збирання та аналізу інформації щодо забезпечення економічної безпеки, направляє запити на отримання необхідної інформації до відповідних цехів, відділів, дільниць, окремих осіб та отримує відповіді;

- зібрану та попередньо проаналізовану інформацію спеціаліст передає керівництву;

- для виявлення небезпек та можливостей, відпрацювання рекомендацій та прийняття остаточного рішення тор-менеджери можуть направляти запити до зовнішнього та додатково до внутрішнього середовища та отримувати інформацію;

- прийняті рішення направляються на виконання підрозділам цехам відділам та окремим особам.

На великих підприємствах, до складу яких входять структурні підрозділи, дочірні підприємства, філії, обслуговуючі господарства, займаються окрім виробничої також іншими видами діяльності та мають значний асортимент продукції, характерним є великий обсяг оброблюваної інформації. А при впровадженні системи безпеки кількість інформаційних зв'язків та обсяг інформації значно збільшиться.

Саме тому для зниження обсягу оброблюваної інформації на кожному робочому місці та спрощення інформаційних потоків, на таких підприємствах пропонуємо формувати змішану систему економічної безпеки.

При формуванні змішаного типу системи економічної безпеки інформаційними каналами та потоками є:

- на рівні підрозділів, дочірніх підприємств тощо інформаційні канали повинні відповідати децентралізованій системі. Отже, зібрана, попередньо проаналізована, згрупована інформація у вигляді регулярних звітів, або відповідей на додаткові запити надходить до підрозділу економічної безпеки;

- із зовнішнього середовища підрозділ економічної безпеки на запити отримує інформацію, що стосується тенденцій на ринку продукції та сировини, змін в законодавстві, курсах валют, уподобаннях споживачів тощо;

- результати аналізу, виявлені тенденції, зроблені прогнози у вигляді регулярних звітів та відпрацьовані варіанти рішень направляються для остаточного прийняття рішення до керівництва;

- прийняті рішення та узгоджені рекомендації для виконання керівництвом направляються до підрозділів, цехів, відділів та окремих осіб;

- окрім того, керівництво може направляти запити до підрозділу економічної безпеки для

отримання додаткової інформації щодо окремих питань, аналізу ризиків та відпрацювання оптимальних варіантів реагування на певні події.

Висновки. Оскільки жодне підприємство у сучасних важких кризових умовах не може обійтися без заходів щодо забезпечення економічної безпеки, саме розроблення теоретичних основ та практичних рекомендацій у цій сфері набуває особливої актуальності. Зокрема, рекомендовані нами положення щодо формування різних типів системи економічної безпеки дозволять для кожного підприємства обрати таку систему економічної безпеки, яка буде відповідати потребам господарюючого суб'єкта та його можливостям, а також даватиме найкращий результат при мінімумі витрачених сил, засобів, коштів та часу.

Дотримання розроблених рекомендацій щодо формування інформаційних потоків і каналів у системі економічної безпеки підприємства дасть можливість отримати максимальний обсяг необхідної інформації для прийняття оптимальних управлінських рішень з метою підвищення ефективності діяльності підприємства та вчасно реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрощук Г.А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны : [монографія] / Г.А. Андрощук, П.П. Крайнев. – К. : Издательский Дом «Ин Юре», 2000. – 400 с.
2. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации / О.А. Грунин, С.О. Грунин. – СПб. : Питер, 2002. – 160 с.
3. Доронин А.И. Бизнес-разведка. / А.И. Доронин. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Издательство «Ось-89», 2003. – 384 с.
4. Духов В.Е. Экономическая разведка и безопасность бизнеса / Духов В.Е. – К. : ИМСО МО Украины, НВФ «Студцентр», 1997. – 176 с.
5. Кузнецов И.Н. Бизнес-безопасность / И.Н. Кузнецов. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2007. – 416 с.
6. Нікіфоров Г.К. Підприємництво та правовий захист комерційної таємниці : навч.-практ. посіб. [для вищих навч. закл.] / Г.К. Нікіфоров, С.С. Нікіфоров. – К. : Олан, 2001. – 208 с.
7. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : [монографія в 3 т. Т. 1] / [Г.В. Козаченко, О.М. Ляшенко, Ю.С. Погорелов та ін.] ; за заг. ред. Г.В. Козаченко. – Луганськ : Елтон-2, 2010. – 282 с.
8. Франчук В.І. Особливості організації системи економічної безпеки акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки : [монографія] / В.І. Франчук. – Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 440 с.
9. Чернявський А.А. Безопасность предпринимательской деятельности. Конспект лекций // А.А. Чернявський. – К. : МАУП, 1998. – 124 с.
10. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы / В.И. Ярочкин. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Издательство «Ось-89», 2003. – 352 с.